

Тараненко К. В.,*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та мовної комунікації
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»***Чорна О. В.,***здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти за ОП «Українська мова та література»
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

КОНФЛІКТНІ КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «МОЛОКО З КРОВ'Ю»

Анотація. Стаття присвячена аналізу комунікативних стратегій персонажів роману Люко Дашвар «Молоко з кров'ю». Оскільки процес комунікації може бути ефективним у разі чіткого планування діяльності, тобто тільки за умов адекватного вибору комунікантами стратегій і тактик спілкування, вважаємо дослідження комунікативних стратегій актуальним та потрібним. Незважаючи на те, що комунікативні стратегії є предметом багатьох досліджень, унікальної класифікації досі немає. У межах нашого дослідження основна увага зосереджена на конфліктних комунікативних стратегіях. Конфліктне спілкування відбувається як реалізація комунікативного конфлікту, що характеризується неузгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, асиметричним відношенням між ними, дисбалансом статусів обличчя, результатом чого переважно є припинення спілкування, небажання подальшого продовження комунікації. Дотепер дослідження конфліктних комунікативних стратегій в художньому дискурсі та засоби їх вираження на матеріалі творів Люко Дашвар не проводилися. Вважаємо, що сучасний стан комунікативної взаємодії потребує подальшого вивчення різновидів конфліктних комунікативних стратегій для адекватного врегулювання конфлікту та досягнення взаєморозуміння. Виділено основні різновиди конфліктних комунікативних стратегій: уникнення, компроміс, погроза, образа та пристосування і їх засоби вираження. Визначено, що діалогізований текст насичений типовими вербальними маркерами агресії (дієслова у наказовому способі (імперативи), речення з умовно-наслідковим відношенням, емоційно-експресивна лексика, пейоративна лексика, звертання у формі особових займенників другої особи однини та множини) та невербальними (жести, міміка, тон голосу), які передають рівень загострення конфліктної ситуації.

Ключові слова: комунікативні стратегії, конфлікт, роман, комунікативні тактики, погроза.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження все більше зосереджені на комунікативному аспекті мови, яка розуміється як природна форма життєдіяльності людини, форма вираження особистості й організації міжособистісної комунікації в процесі спільної діяльності людей. У зв'язку з цим предмет мовознавчих студій зміщується з мовної системи на продукти комунікативної діяльності. Оскільки комунікативна взаємодія може відбуватися за різними сценаріями: сприятливими, аномальними, конфліктними тощо, сучасна комунікативна лінгвістика має працювати над механізмами регуляції

комунікативної взаємодії, що приведе до гармонізації стосунків між людьми. Процес комунікації може бути ефективним у разі чіткого планування діяльності, тобто тільки за умов адекватного вибору комунікантами стратегій і тактик спілкування. Вважаємо комунікативну стратегію однією із засадничих конститутивних характеристик комунікативної взаємодії, оскільки вона є основним складником інтенцій адресанта та інтерпретації адресата, що зумовлює інтерактивні характеристики комунікативної ситуації загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців порушували проблему конфліктного спілкування у своїх працях, зокрема Ф. Бацевич, Л. Білоконенко, Н. Войцехівська, Б. Городецький, Н. Дяченко, К. Тараненко та інші. Н. Войцехівська зауважує, що теоретичні й практичні дослідження конфлікту настільки багатоаспектні, що виокремлено нову галузь знань – конфліктологію, предметом якої виступає вивчення природи конфліктів у людському суспільстві та розробка шляхів їхнього розв'язання й вирішення. Як самостійна комплексна наука конфліктологія була сформована на основі кількох суспільних дисциплін, насамперед соціології та психології [1, с. 31]. Для вирішення будь-якого конфлікту співрозмовники мають послуговуватися комунікативними стратегіями. Ф. Бацевич вважає, що комунікативна стратегія – це оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [2, с. 133]. Тлумачення комунікативних стратегій висвітлює у своїх працях Д. Станко: поняття, що передбачає спрямування мовленнєвої поведінки відповідно до поставленої мовцем мети [3, с. 180]. Часто учасники комунікативного процесу вдаються до комунікативної стратегії погрози. Поняття погроза має декілька значень. Перше значення – це обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність; залякування, а друге – можливість або неминучість виникнення, настання чогось небезпечного, прикрого для кого-, чого-небудь [4, с. 724].

К. Тараненко у своєму дослідженні виділила основні вербальні та невербальні засоби вираження погрози: серед вербальних засобів основними є лексичні одиниці зі спільними семами «небезпека» та «припинення існування чого- чи кого-небудь, що здатні викликати в адресата біологічний, соціальний чи екзистенціальний страх. Морфологічно погроза побудована на основі наказового (протазис) та умовного способів (аподозис) дієслів-присудків. На синтаксичному рівні мовленнє-

вий акт погрози є складним сполучниковим реченням. Однак сильніший прагматичний вплив на адресата здійснюють невербальні засоби вираження погрози – пара- та екстралінгвістичні, оптико-кінетичні та засоби організації простору й часу комунікативної ситуації [5, с. 122]. Сьогодні мовознавці продовжують досліджувати проблему конфлікту та моделі їх вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дотепер дослідження конфліктних комунікативних стратегій в художньому дискурсі та засоби їх вираження на матеріалі творів Люко Дашвар не проводилися. Сучасність потребує подальшого вивчення різновидів конфліктних комунікативних стратегій для адекватного врегулювання конфлікту та досягнення взаємодії.

Метою статті є дослідити сутність та специфіку комунікативних стратегій конфлікту, виокремити основні види, описати мовленнєві засоби за допомогою яких персонажі досягають комунікативної мети у романі Люко Дашвар «Молоко з кров'ю».

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «стратегія» у лінгвістичну галузь запозичений з військової сфери, який походить від грецького слова *strategia* (*stratos* – військо і *ago* – веду). Нині кількість дефініцій цього поняття значно збільшилася, зокрема вивчають його і в лінгвістиці. Мовознавці вирізняють два види стратегій: комунікативні та мовленнєві. Комунікативна стратегія – це когнітивний процес, тобто глобальний рівень усвідомлення ситуації, в якому мовець співвідносить свою комунікативну мету з конкретним мовним вираженням [2, с. 172]. Зазначимо, що термін «комунікативні стратегії» вперше вжив Л. Селінкер у праці «*Interlanguage*» у 1972 р. для позначення процесів, що використовуються в ході спілкування для компенсації дефіциту лінгвістичних ресурсів [6, с. 186]. У процесі комунікативного процесу кожен співрозмовник на власний розсуд має право обрати комунікативні стратегії: кооперативні – сукупність мовленнєвих дій, які застосовує адресант для досягнення комунікативної мети шляхом кооперації з адресатом; некооперативні (конфліктні) – сукупність мовленнєвих дій, які використовує адресант для досягнення своєї стратегічної мети через конфлікт з адресатом [7].

Незважаючи на те, що комунікативні стратегії є предметом багатьох досліджень, унікальної класифікації досі немає. Особливу увагу слід звернути на конфліктні стратегії, оскільки тема конфліктів та їх розв'язання недостатньо досліджена. Конфліктне спілкування відбувається як реалізація комунікативного конфлікту, що характеризується неузгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, асиметричними відношеннями між ними, дисбалансом статусів обличчя, результатом чого переважно є припинення спілкування, небажання подальшого продовження комунікації [8, с. 604]. Конфлікт протиставляють кооперації, але не вважають його деструктивною формою комунікативної взаємодії, оскільки він зумовлює пошук нових шляхів розв'язання проблеми. А. Корольова зазначає, що однією з позитивних функцій конфлікту є зняття напруги між опонентами, забезпечення вільного виходу почуттів ворожнечі та підтримка взаємин [9, с. 49].

Під час вибору комунікативної стратегії слід зважати на розвиток комунікативної ситуації та поведінку співрозмовника. На нашу думку, деякі мовці використовують конфліктогени несвідомо, та й взагалі іноді не налаштовані на конфлікти. Загалом комунікація з людиною чи то негативна, чи то позитивна допомагає розкрити глибше зрозуміти внутрішній світ та під-

брати дієву комунікативну стратегію. Вибір стратегії залежить від багатьох аспектів: темпераменту, статі, соціальних ролей, національно-культурної належності, рівня знайомства.

У романі «Молоко з кров'ю» авторка роману – Люко Дашвар – значну увагу приділяє діалогам персонажів. У процесі спілкування можна якнайкраще пізнати свого співрозмовника. На думку І. Бехта, вивчення мовлення персонажа уможливило вирішення низки завдань: по-перше, мовлення персонажа, як і його образ загалом, є у сприйнятті читача певним фактом об'єктивної дійсності, який відображається засобами особливої художньої структури; по-друге, мовленнєва діяльність персонажа, вербалізована системою текстових елементів, слугує відображенню важливих характерологічних засобів персонажів. По-третє, як і сам персонаж, його мовлення зображене в літературному тексті, сприймається читачем як артефакт, що передбачає присутність у змісті та формі мовлення персонажа думок, почуттів, мовного досвіду та смаку автора [10, с. 26–27].

Широке різноманіття типових та показових одиниць мови допомагають репрезентувати конфліктні моделі мовленнєвої поведінки героїв. Досягнути комунікативну мету можна за допомогою правильно обраної комунікативної стратегії. Комунікативні стратегії – це певний механізм, що забезпечує гнучкість комунікативного процесу та досягнення прагматичної мети учасниками інтеракції: керування поведінкою, діями та свідомістю реципієнта завдяки когнітивній здатності стратегій моделювати картину світу [3, с. 69].

У нашому дослідженні основна увага спрямована на конфліктні стратегії: уникнення, компроміс, погроза, образа та пристосування. Герої активно використовують їх для досягнення комунікативної мети попри все. Причин виникнення конфлікту може бути незліченна кількість. Одна з найвагоміших – нездатність керувати своїми емоціями. Агресивність, домінантність та імпульсивність – це традиційно чоловічі риси характеру, проте ми не маємо жодних підстав сказати, що жінкам вони не можуть бути притаманні. Головна героїня роману Маруся руйнує усі гендерні стереотипи, що зароджувалися протягом багатьох років. Вона заявляє про себе як сильною та незалежною жінку, справжню лідерку у всіх сферах. Усі жінки в селі відкрито заздрили Марусі, і їх можна зрозуміти, бо за стереотипними уявленнями краса і розум не поєднуються: *Чорні очі не світлішали придні, не темнішали від гніву, некли чорним вогнем з-під чорних вій, чорні коси лоскотали литки, а червоні уста без помад квітли на білому личку. Та найбільше бентежила рокитнянців незбагненна Марусина вдача* [11, с. 33].

У результаті спостереження визначили, що персонажі роману неодноразово вдаються до стратегії погрози. Погроза – це завжди шантаж, обмеження свободи дій адресата, коли мовець-агресор диктує свої умови (наказ, вимога) і вказує на свої дії в майбутньому у випадку невиконання його вимог [12, с. 23]. У мовленнєвих актах погрози позиції комунікантів наперед визначені, оскільки ґрунтуються на задоволенні комунікативної мети мовця-агресора через залякування адресата. Погрожування як керування поведінкою співрозмовника передбачає цілковите ігнорування інтересів останнього, домінування над ним на фоні підвищення власного статусу [13, с. 80]. Наприклад: – *Оце, німцю, дивись мені! Як на іншу глянеш – всі твої цукерки так тобі в пику й полетять. – Та не гляну, – зашарівся. – Клянися!* [11, с. 56–57]. У мовленні Марусі наявні конфліктні індикатори: дієслова у наказовому

способі «дивись мені», «клянися». Певну агресивність можна помітити в реченні з умовно-наслідковим відношенням: *Як на іншу глянеш – всі твої цукерки так тобі в пику й полетять*. Слід зазначити, що мовці-агресори можуть використовувати у своєму мовленні складнопідрядні речення зі сполучниками *якщо; допоки; доки; поки; перед тим, як; для того, щоб* тощо: *Йди з мого дому, поки я тебе не вбив* [11, с. 201].

Незважаючи на м'якість та замкнутість, один із головних героїв – Стьопка довів, що може та вмє захищати свої інтереси, вступати в конфлікт і впевнено застосує стратегією образи. Наприклад: *– Що робити? Наштампував мені дівок, це й питаєш?! – вишикілася. – Та ти геть дурна... – здивувався німець. – Я дурна? Це ти дурний і вже помреш дурним! – розійшлася. – Твої дівки! Твої, так і знай! – І яким же вітром мої? – А слав! Слав як мертвий, а я під тебе підлізла... Полоскотала, ти і став, наче з попелу, а очей не розплющив. Навалився на мене, геть усе зробив, аж між ноги потекло. Отак, Стьопочко! – Он як ти заговорила. – Очі під окулярами примружив, встав важко. – Та я не те що уві сні, я навіть наркомом до тебе на кілометр не підійшов би, коза драна! – Що?! – Підскочила, аж трясеться. – Бидло колгоспне! Селок гнилий! Цк я «коза драна»? Та у мене такі чоловіки були... Начальство! Тобі й не снилося! – Ото й котися до свого начальства! А Лара зі мною лишиться, бо це навчиться у тебе того паскудства!* [11, с. 159]. У поведінці чоловіка простежується вербальна агресія, оскільки виражає свої емоції через сварку та крик. Він використовує мовні прийоми, які породжують конфліктну ситуацію, зокрема образливі епітети. Його дружина Тетяна натомість використовує стратегію образи за допомогою тактики звинувачення, тобто намагається зобов'язати чоловіка нести відповідальність за певні дії. У її мовленні наявні такі конфліктогени: пейоративна лексика, лайка, образливі епітети.

Батько Тетяни застосує стратегію пристосування – це прагнення уникнути конфлікту. Доцільно її використовувати, коли недостатньо часу та сил відстоювати свої інтереси, коли у конфліктному протистоянні немає особливої вигоди. Наприклад: *– Доню... Давай я тобі винця легкого домашнього з погребка принесу, – запропонував Тарас Петрович. – Ні, – уперлася, – як ви, так і я. – Я може не пити, – вставився Стьопка* [11, с. 85]. Зазвичай стратегію пристосування обирають люди із заниженою самооцінкою, невпевнені в собі, оскільки вважають, що їхня позиція й думка не гідні уваги. Також не менш доцільно скористатися стратегією пристосування, коли важливіше відновити спокій та мир, ніж досягти стадії загострення. Наприклад: *– Ль... ошенька... Товариш голова... – забелькотіла. – Тільки не вбивай. Ну, збрехала... Збрехала про твою Маруську... І Стьопу свого. Що хочеш роби. Можеш мене того... звалтувати. Чи за згодою сторін... Я не проти. Я таке умію... Тобі сподобається! Тільки не вбивай. Не брехуха я, брехуха! Через таке не вбивають* [11, с. 189].

Дружина Стьопки – Тетяна вдається до стратегії уникнення, основна сутність якої: кращий спосіб перемогти в суперечці – не вступати у суперечку. Суб'єкт конфлікту не має бажання співпрацювати з ким-небудь і докладати зусиль для вирішення своїх інтересів та співрозмовника. Він відмовляється від визнання конфліктної ситуації й намагається уникнути конфлікту за допомогою фізичного та психологічного самоусунення. Наприклад: *– І що мені тепер робити? – Не кидай!... Благая, благаю... Аборт би зробила, та лікарі кажуть – пізно. –*

Голову твою лікувати пізно, – відповів німець і пішов з дому [11, с. 152]. Стратегія уникнення має позитивний та негативний характер одночасно. Позитивний аспект полягає в тому, що ця стратегія швидко застосовується, допомагає відтермінувати конфлікт або зовсім запобігти йому. Ця стратегія може призвести до ескалації конфлікту, оскільки проблема не вирішується, лише на деякий час залишається у стадії консервування.

Достатньо ефективним методом урегулювання конфлікту є стратегія компромісу, яка є підґрунтям довготривалої співпраці обох сторін. Для вдалої реалізації цієї стратегії слід досягти певних сприятливих умов: готовність обох сторін до взаємних поступок, неможливість вирішення конфлікту способом уникнення. Не завжди обидві сторони залишаються повністю задоволені, проте готові поступитися для взаємної вигоди. Такою стратегією скористався один із героїв роману. Наприклад: *– Від чого ви його лікуєте? – Від шизофренії... – Він соціально небезпечний? – Ні, – сказав лікар. – Ми можемо його забрати? Лікар перелякано озирнувся, наче десь у кутку палати на нього чекала відповідь. Візитер насутився. – Я заберу його під свою персональну відповідальність, – сказав. – Можу написати розписку – я, Семен Григор'єв, новий голова виконкому області... – Прошу, прошу... – заметушився лікар. – Не треба розписок! Зараз я вишишу довідку. – Яку довідку?! – підвищив голос Сьомка Григор'єв. – Про те, що безпідставно тримали безвинну людину в лікарні?! – Добре, – чоло лікаря вкрилося потом. – Без довідки... [11, с. 248].* Мовлення лікаря свідчить про невпевненість, страх, замкнутість, доказом є невербальні засоби спілкування: «перелякано озирнувся», «заметушився», «чоло лікаря вкрилося потом». Водночас Семен Григор'єв впевнено рухається до своєї цілі. Комунікативна мета досягнута, іноді доводиться йти на компроміс, оскільки: що більша суперечка, то більше втрачають у ній обидві сторони.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження дають змогу з'ясувати сутність та специфіку комунікативних стратегій конфлікту. Персонажі роману Люко Дашвар «Молоко з кров'ю» послуговуються такими комунікативними стратегіями конфлікту: компроміс, уникнення, пристосування, образа, погроза. Діалогізований текст насичений типовими вербальними маркерами агресії (дієслова у наказовому способі (імперативи), речення з умовно-наслідковим відношенням, емоційно-експресивна лексика, пейоративна лексика, звертання у формі особових займенників 2 особи однини та множини) та невербальними (жести, міміка, тон голосу), які передають рівень загострення конфліктної ситуації. Перспективними стануть подальші дослідження комунікативних стратегій та тактик у художньому дискурсі Люко Дашвар.

Література:

1. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс в українській художній літературі: структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти: дис. Войцехівської Н. К. доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 512 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ, 2009. 376 с.
3. Станко Д. В. Стратегії і тактики в емоційному мовленні. Записки з романо-германської філології. 2014. С. 179–185.
4. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка. Т. 6. 1975. 832 с.
5. Тараненко К. В. Прагматика погрози як засобу деструктивної мовленнєвої поведінки. Вісн. Молодий вчений 2018. № 9 (61).

- С. 120–123. URL : <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3948/3888> (дата звернення: 26.08.2024).
6. Selinker, L. (1972). *Interlanguage*, IRAL: International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 231 p.
  7. Семенюк О. А., В. Ю. Парщук Основи теорії мовної комунікації. URL: <https://studfile.net/preview/7825423/> (дата звернення 23.08.2024).
  8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
  9. Корольова А. В. Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуації конфлікту. *Studia-Linguistica*. 2008. Вип. 1. С. 48–53.
  10. Бехта І. Персональний дискурс у наративній структурі художнього тексту. Мова і культура. *Серія «Філологія»*. 2002. Вип. 5. Ч. 1. С. 22–29.
  11. Дашвар Л. Молоко з кров'ю : роман. Харків, 2022. 272 с.
  12. Войцехівська Н. К. Засоби вираження погрози в українському конфліктному діалогічному дискурсі. Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. 2014. Вип. 30. С. 17–30.
  13. Борисенко Н. Д. Гендерна маркованість персонажного дискурсу сучасної юртинської драми: лінгвокультурний аспект. Мовні й концептуальні картини світу. 2012. Вип. 38. С. 79–83.

Taranenko K., Chorna O. Conflicting communicative strategies in Lyuko Dashvar's novel "Milk with Blood"

Summary. The article is devoted to the analysis of the communication strategies of the characters in the novel "Milk with Blood" by Lyuko Dashvar. Since the communication process can be effective in case of clear activity planning, i.e. only under conditions of adequate selection of communication

strategies and tactics by the communicators, we consider the research of communication strategies to be relevant and necessary. Despite the fact that communicative strategies are the subject of many studies, there is still no unique classification. Within our research, the main focus is on conflict communication strategies. Conflict communication occurs as the realization of a communicative conflict, characterized by inconsistency of intentions, strategic programs of communicators, asymmetric relationship between them, imbalance of facial statuses, the result of which is mainly termination of communication, reluctance to continue communication. Until now, the research of conflict communication strategies in artistic discourse and the means of their expression on the material of the works of Lyuko Dashvar has not been conducted. We believe that the current state of communicative interaction requires further study of the varieties of conflict communication strategies for adequate conflict resolution and mutual understanding. The main types of conflict communication strategies are highlighted: avoidance, compromise, threat, insult and adjustment and their means of expression. It was determined that the dialogized text is saturated with typical verbal markers of aggression (verbs in the imperative mode (imperatives), sentences with a conditional-consequential relationship, emotional and expressive vocabulary, pejorative vocabulary, addresses in the form of personal pronouns of the second person singular and plural) and non-verbal (gestures, facial expressions, tone of voice), which convey the level of aggravation of the conflict situation.

Key words: communicative strategies, conflict, novel, communicative tactics, threat.